

МІЖНАРОДНА МІГРАЦІЯ В СИСТЕМІ ФАКТОРІВ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

INTERNATIONAL MIGRATION IN SYSTEM OF ECONOMIC DEVELOPMENT FACTOR'S

Жанна ДЕРІЙ,
кандидат економічних наук,
Чернігівський державний
технологічний університет

Jeanna DERIY,
PhD Economics,
Chernigiv State
Technological University

Сучасні глобалізаційні процеси на світових ринках товарів та послуг призвели до активізації руху факторів виробництва, у тому числі трудових ресурсів, оскільки праця стає найбільш диференційованим ресурсом виробництва. За даними міжнародної організації міграції (МОМ), у 2010 році в світі налічувалося 214 млн. мігрантів, або 3,1% загальної чисельності населення світу, у тому числі в Східній Європі та Центральній Азії — 25,6 млн. мігрантів. За прогнозами розрахунків, до 2050 року в світі буде 405 млн. мігрантів [7]. Це є суттєвим глобальним викликом для цивілізації.

Центрами сучасного «тяжіння» мігрантів є США, Росія, Німеччина, Саудівська Аравія, Канада, Франція, Великобританія, Іспанія. Найбільше зараз мігрантів у США — 42,8 млн. осіб, у країнах Близького Сходу, зокрема в Катарі, Омані, Кувейті, Об'єднаних Арабських Еміратах, Саудівській Аравії, трудові мігранти складають до 80-90% усіх трудових ресурсів. У країнах Європейського Союзу працюють мігранти з країн СНД, а також мають місце значні внутрішньоконтинентальні переміщення в межах інтеграційного угруповання.

Іноземна робоча сила залучається на ті робочі місця, які в місцевого населення попитом не користуються. За даними МВФ, у 2007 році в будівельному секторі США від скорочень більше постраждало місцеве населення, а не мігранти. Це демонструє небажання працедавців позбавлятися дешевої робочої сили під час падіння попиту й доходів. Також у світі вже сформувалися так звані «мігрантські ніші», наприклад, у Росії — це громадський транспорт, комунальне господарство, сфера побутового обслуговування.

Основними країнами «відштовхування» мігрантів є Індія, Мексика, Китай, Росія, Україна. У таких країнах, як Німеччина, Індія, Росія, Україна, Великобританія найбільша кількість як іммігрантів, так і емігрантів серед інших країн світу.

У 2010 році порівняно з 2000 і 2005 кількість мігрантів зросла тільки в Росії та Казахстані, в інших країнах СНД простежується тенденція до скорочення потоків трудових ресурсів. Передбачалося, що криза призведе до масового повернення робочої сили в країні «відтоку», але такого не відбулося.

Стан міграційного руху в Україні залежить від загальносвітових тенденцій: на сьогодні Україна має позитивне сальдо міграції (рис. 1), такі зміни намітилися в Україні тільки з 2005 року.

Поступово країни світу та Європейського Союзу виходять зі стану рецесії, тому зростає попит на робочу силу. Так, протягом третього кварталу 2010 року рівень працевлаштування зріс у декількох країнах — членах ЄС, а саме: в Німеччині (на 0,3%), Франції (на 0,2%), Польщі (на 0,2%) та Великобританії (на 0,6%).

Однак рівень працевлаштування в Іспанії в IV кварталі 2010 року погіршився на 0,7% порівняно з попереднім кварталом, а в Італії — на 0,1% порівняно з першим кварталом. У таких країнах, як Ірландія, Португалія, Греція, Естонія та Болгарія рівень працевлаштування поступово зменшується (з 0,4% до 1,3%), а в таких країнах як Чеська Республіка, Словаччина, Австрія, Литва, Бельгія, Угорщина та Латвія — підвищується (з 0,3% до 2%) [5].

Серед найбільших країн — членів ЄС тільки в Іспанії рівень безробіття зростає та досягнув 20,6% (близько 4,8 мільйона громадян) у листопаді 2010 року. Це стало найбільшим рівнем безробіття серед країн ЄС.

Сучасне безробіття серед мігрантів зростає швидше, ніж серед місцевого населення. Наприклад, в Іспанії рівень безробіття серед мігрантів — 28%, а серед місцевого населення — 15,8%. Тому для розв'язання цієї проблеми уряд запровадив програму примусового повернення мігрантів на батьківщину.

У листопаді 2010 рівень безробіття також зріс у Польщі — на 1% і сягнув 9,8% (1,7 мільйона громадян) та на 0,4% — в Італії і склав 2,2 мільйона громадян. Також рівень безробіття виріс у Франції на 0,2%, (9,8% — 2,9 мільйона громадян) та на 0,8% в Німеччині (6,7% — 2,9 мільйона громадян). Проте в Німеччині зараз найнижчий рівень безробіття за останні 17 років. В Словенії, Болгарії, Греції та Литві рівень безробіття виріс на 1,1%, 1,9%, 3,2% та 4% відповідно, а зменшився у Фінляндії, Швеції та Мальті (від 0,4% до 0,9%). Водночас найбільший рівень безробіття після Іспанії та країн Балтії мають Латвія (18,2%), Литва (18,3%), Естонія (16,2%), Ірландія (13,9%), Словаччина (14,5%). Найнижчий рівень безробіття зареєстровано в Нідерландах (4,4%), Люксембурзі (4,8%) та Австрії (5,1%) [8].

Сучасна міграційна тенденція — це зустрічні потоки, і тому, наприклад, в Росії відбувається значний міграційний рух як у країну, так і за її межі.

Міжнародна міграція робочої сили стає одним з головних інтересів світових економік, крім того, існують фактори, які призводять до процесів інтенсифікації трудової міграції. Найбільш значимими можна назвати такі:

□ **Диспропорція в оплаті праці робочої сили в країнах, що розвиваються, та розвинутих країнах.** Основним мотивом міграції є в основному не безробіття, а низька ціна робочої сили. При зниженні ставки заробітної плати пропозиція робочої сили зростає, тобто населення за тих же умов оплати праці погоджується більше працювати. Це проявляється у збільшенні обсягу виконуваних робіт, розширенні зон обслуговування тощо, в результаті робоча сила, як реальна так і потенційна, починає рухатися на території, ринки праці яких здатні запропонувати гідну оплату працівникам.

Збільшення різниці в демографічних тенденціях між країнами. Зміна чисельності населення країни залежить від характеру його відтворення та меха-

Рис. 1. Міграційний рух в Україні, осіб
(складено за даними Держкомстату України)

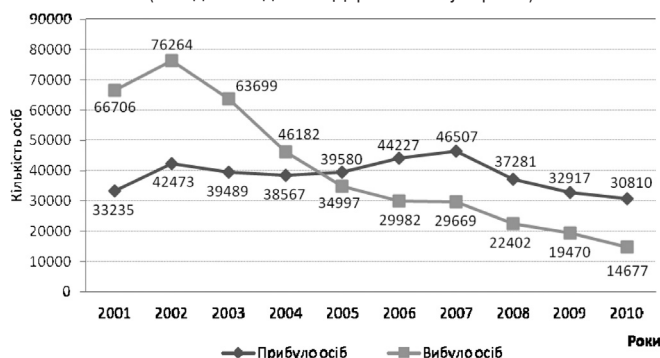
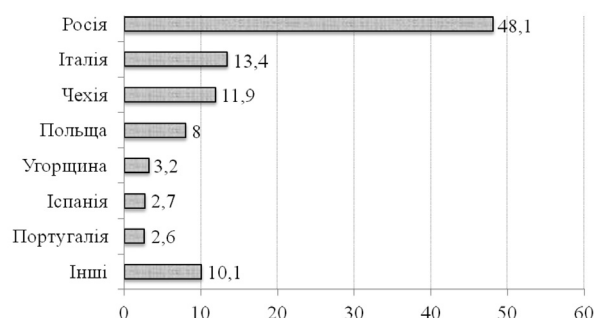

Рис. 2. Країни перебування працівників-мігрантів, %
(складено за даними [3])

нічного руху. Щорічна кількість народжених сягає понад 143 млн. осіб, причому дві третини з них припадають на країни Азії. За прогнозами ООН, народжуваність у світі буде зростати ще до 2014 року. Це явище є суттєвим поштовхом для міграції населення. За період з 1990 до 2010 року очікувана тривалість життя при народженні в Україні зменшилася приблизно на 1 рік. Тому постає інша проблема — ким замінювати старіючі трудові ресурси? Багато країн сьогодні розв'язання цієї проблеми вбачають саме у залученні іноземної робочої сили.

□ **Покращення в комунікаціях та транспортній галузі.** Розвинена мережа транспорту дозволяє вільно рухатися на значні відстані за короткий проміжок часу. Наукові досягнення у сфері комунікацій, охоплення інтернет-ресурсами всіх територій дає змогу отримувати інформацію про країни, події, розміщувати оголошення з працевлаштування та приймати рішення щодо міграції в ту чи іншу країну.

□ **Диспропорції в соціально-економічному розвитку країн світу.** У 2010 році індекс людського розвитку (ІЛР) України становив 0,710, що відносить країну на 69 позицію зі 169 держав і територій. ВВП на душу населення в Україні за цей період зменшився на 27%.

Індекс людського розвитку в Україні нижчий за середній рівень (0,717) по країнах Європи та Центральної Азії. Він також нижчий за середній показник країн із високим рівнем людського розвитку. В Європі та Центральній Азії «сусідами» України за показниками ІЛР (країни зі схожим індексом і чисельністю населення) є Казахстан і Російська Федерація, які посідають відповідно 66 та 65 місця в рейтингу ІЛР.

За останні 25-30 років у світі відбулося значне збільшення різниці у рівні достатку між країнами. В 1975 році ВВП на душу населення у країнах із високим рівнем доходів у середньому був у вісім разів вище за ВВП на душу населення в країнах із середнім доходом, та у 41 раз вище за той, що існує в країнах з низьким рівнем доходу. Щодо гендерної складової, то збільшення кількості трудових мігрантів жіночої статі може бути спричинено цими економічними та демографічними різницями. До цих факторів також додається підвищення рівня зайнятості жінок на ринку праці та зменшення рівня надання соціальних послуг у країнах з великим рівнем доходу. Беручи до уваги всі ці тенденції, ЄС, СНД та інші регіони, що їх оточують, нині переживають період суттєвих змін і перетворень.

□ **Урбанізація.** Поширення міського способу життя набуло активних темпів у XIX ст. (країни Європи та Північної Америки), а в XX ст. (усі регіони світу) — особливо великих темпів. Поступово міста стали основною формою розселення людей у сучасному світі. Так, якщо на початку XIX ст. міське населення світу становило 3%, в 1900 — 14%, то в 1950 — 29%, у 2000 — 51%, а в 2005 — 53%. При цьому площа всіх міст займає близько 1% суходолу.

У більшості високорозвинутих країн у містах проживає 75-80% населення. Для сучасного етапу урбанізації в усьому світі характерний ріст і збільшення числа великих міст (понад 100 тис. осіб), що виконують різні функції (економічні, адміністративні, науково-освітні). Суттєво зростає кількість міст-мільйонерів. Результатом подальшого розвитку й поглиблення процесу урбанізації стало формування мегалополісів — гігантських скупчень агломерацій і міст, що майже злилися одне з одним.

У високорозвинутих країнах та країнах, що розвиваються, існують значні відмінності в процесі урбанізації. Насамперед вони стосуються «віку» урбанізації, її рівня, темпів і спрямованості. У країнах, що розвиваються, урбанізація набула особливо стрімкого (темпи в 1,7 раза більші, ніж у розвинутих країнах) і некерованого характеру. Найвищого рівня вона досягла в Латинській Америці — 75%, набагато нижчою залишається в Африці та Азії — близько 35%.

Особливий характер має урбанізація в нафтовидобувних країнах Близького Сходу. Тут, на базі високих доходів від експорту нафти в 70-х роках — на початку 80-х і швидкої індустріалізації, виросли сучасні міста з комфортними умовами життя для корінного населення. Рівень урбанізації в ОАЕ досяг 80%, Катарі — 87%, Кувейті — 90%. Тому природним є факт руху населення до міст, де сконцентроване економічне життя, на постійне проживання. І зараз темпи внутрішньої міграції (рух населення із села до міста) перевищує темпи зовнішньої міграції (за межі країни).

□ **Негативні зміни навколишнього середовища.** Одна з потреб людини — потреба в безпечних умовах проживання. Природні катастрофи, неможливість мати достатню кількість харчів внаслідок посух та відсутності води, радіаційне забруднення територій, затоплення земель призвели до виникнення нової форми міграції — екологічної.

Таким чином, автором виділено основні, найбільш вагомні чинники, що змушують сучасне населення мігрувати.

Рис. 3. Частка грошових переказів трудових мігрантів у ВВП країн, % (складено за даними [1])

Українські мігранти працюють у багатьох країнах, найбільшими центрами тяжіння є Росія, Чехія, Італія тощо (рис. 2).

Міграція дає одну із суттєвих вигод — надходження грошових переказів на батьківщину. Проте криза вплинула на стан грошових переказів: вперше в 2009 році, починаючи з 1985, вони скоротилися і склали 414 млрд. дол. (3/4 переказів надходять до країн, що розвиваються). Вони відіграють значну роль у платіжному балансі і в економіці загалом (рис. 3).

У 2008 році емігранти зі всього світу перерахували додому 305 млрд. дол. США — всього на 7% більше, ніж у попередньому році. Цифра різко контрастує з даними 2007, коли темпи зростання переведень досягли 23% у порівнянні з 2006. Суми коштів, які іноземці повернуть на батьківщину, зростуть лише в короткостроковій перспективі, коли частина реемігрантів переведе додому свої заощадження.

Для деяких держав грошові перекази — одне з найзначніших джерел капіталу (рис. 4). На грошові перекази мігрантів припадає 45% ВВП Таджикистану й понад 35% ВВП Молдови. Кошти, що надходять до Вірменії від її громадян, які працюють в Росії, становлять 53% бюджету республіки [1, 3]. «Китайське економічне диво», найімовірніше, стало б неможливим без цілеспрямованої політики офіційного Пекіна щодо об'єднання представників діаспори в єдину «бамбукову мережу», адже владі вдалося добитися того, що азіатська зарубіжна община охоче вкладає кошти в економіку метрополії. За різними оцінками, від 60% до 80% іноземних інвестицій, що надійшли в економіку КНР за 20 років реформ Ден Сяопіна, є міжнародним китайським капіталом.

Щодо України, то можна стверджувати, що перекази трудових мігрантів з-за кордону є значним надходженням коштів, яке стимулює зростання сукупного попиту і призводить до зростання макроекономічних показників.

Навіть кризові явища у світовій економіці суттєво не вплинули на стан грошових переказів (рис. 5).

На субрегіональному рівні міграційні потоки мають вплив на Молдову, Україну та Білорусь, створюючи потребу в удосконаленні й без того навантажених систем. Тому зростає потреба захищати права трудових мігрантів. Після розширення ЄС Україна, Білорусь та Молдова поділяють свої кордони не тільки з країнами СНД, насамперед з Росією, але й з країнами, що входять до складу ЄС. У плані міграційних потоків Білорусь, Молдову та Україну розглядають як країни походження, транзиту та призначення мігрантів, але в плані трудової міграції їх і досі розглядають лише як країни походження. Але прогнози щодо міграційних переміщень у цьому регіоні передбачають, що у наступні десять років він зміниться з регіону еміграції та транзиту на регіон імміграції. Як і в Західній Європі, ці зміни будуть спричинені демографічним розвитком та його негативними наслідками для населення працездатного віку [3].

Усі окреслені тенденції призвели до того, що країни Єврозони починають коригувати міграційну політику. Так, французький уряд йде на те, щоб надати нелегалам тимчасову довідку на проживання в обмін на інформацію про канали доставки людей із країн третього світу. У Чехії готуються до м'якої депортації працівників із-за кордону [5].

Звуження ринку праці та жорсткість міграційних правил відіб'ється й на міграційних потоках. З кінця 2008 року уже прослідковується невеликий відтік інозем-

The article is devoted to the analysis of migrations processes which have taken place in Ukraine lately. The main factors, that influence on the migration movement, are determined; the consequences of migration for economy and society are considered.

У статті здійснено аналіз міграційних процесів в Україні на сучасному етапі. Визначено основні фактори, що впливають на міграційний рух, розглянуто наслідки міграції для економіки та суспільства.

Рис. 4. Надходження грошових коштів до країн від трудових мігрантів, млрд. дол.

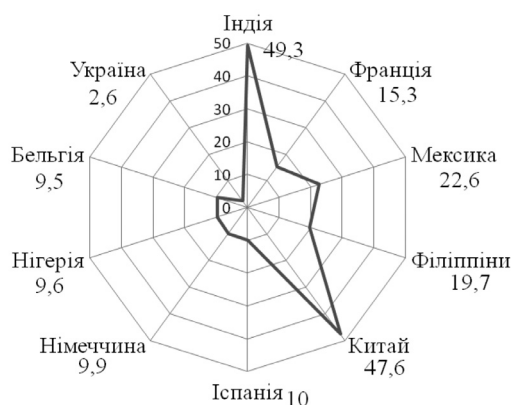

Рис. 5. Обсяг грошових переказів в Україну з-за кордону, млрд. дол.

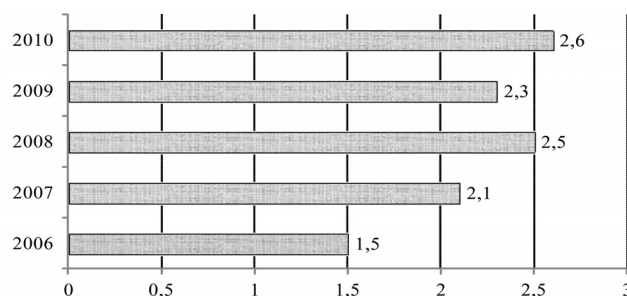
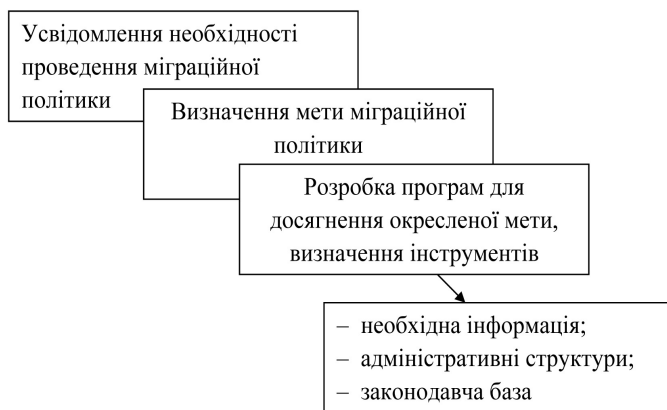

Рис. 6. Етапи проведення міграційної політики

ної робочої сили із США, ЄС і країн Персидської затоки. У галузях, де часто використовувалася праця іноземців (туризм в Ірландії, фінансові послуги в Британії, будівництво в США, Іспанії і ОАЕ), скорочують робочі місця. Зростання безробіття в США особливо відчутно вплинуло на мігрантів з Латинської Америки. Еміграція з Мексики знизилася на 42% в порівнянні з 2006 роком. Понад 100 тис. поляків вже залишили Великобританію через скорочення в будівництві й сфері послуг.

Однак масового повернення трудових мігрантів у рідні краї найближчим часом не станеться [6], може знизитись інтенсивність припливу нової робочої сили. В Інституті міграційної політики США, що дослідив вплив рецесії на міграцію в Америці, відзначили уповільнення експансії іноземних робітників. Проте в міру того, як ситуація в країнах-донорах погіршуватиметься, міграційні потоки почнуть відновлюватися. За оцінками інституту, якщо зарплати в Мексиці впадуть на 10%, зростання нелегальної міграції з цієї країни може досягти 6,4-8,7%. Незважаючи на те, що до України вже повернулися декілька десятків тисяч будівельників і некваліфікованих робітників, наші громадяни не поспішають залишати країни міграції. За даними Держкомстату, про-

тягом останніх трьох років за кордоном працювали близько 1,5 млн. українців (за даними Всесвітнього банку — 6 млн. осіб). За оцінками Інституту демографії, нові претенденти пасивно включаються в міграційні процеси.

Відповідно в даному контексті виникає питання використання інструментів міграційної політики, яка має стати дієвим стимулом для розвитку суспільства і робочої сили зокрема.

Упродовж 90-х років в Україні загалом було створено законодавчу базу управління міграційним процесом, визначені основні принципи та напрями міграційної політики. Головними орієнтирами активної законотворчої роботи були визнані міжнародно-правові норми, а стимулами — бажання забезпечити дотримання основоположних прав людини, у тому числі і на свободу пересування, побудова демократичного, відкритого до світу суспільства. Проте в наступні роки розвиток міграційної політики загальмувався. Хоча висувалися десятки законодавчих ініціатив, лише окремі з них затверджувалися й впроваджувалися в життя [3].

У 2007 Рада національної безпеки і оборони України, розглянувши питання щодо міграційної політики держави, дійшла висновку, що вона залишається концептуально невизначеною. Її принципи, стратегічні завдання, поточні цілі, стандарти захисту прав людини відсутні. Як наслідок — держава не бачить у трудових мігрантах величезного потенціалу, який вони мають, і не може використати цей потенціал для власного розвитку. Така ситуація свідчить про те, що всі негативні наслідки міграційних процесів будуть посилюватися і впливати на ситуацію на ринку праці.

Міграційна політика повинна мати певні етапи розробки, інструменти, окреслювати об'єкти та суб'єкти цього процесу.

Поданий на затвердження Указом Президента України проект Концепції державної міграційної політики містить окремі слушні пропозиції, без яких неможливе її здійснення в сучасних умовах. На сьогодні не можна взагалі говорити про мету міграційної політики, оскільки запропонований документ являє собою швидше набір гасел, що розкривають поняття міграційної політики держави та перелік відомих інструментів її реалізації в сучасних умовах, але не окреслює напрям, зміст і порядок дій української держави у сфері міграції [4].

При визначенні заходів міграційної політики в межах соціальної компоненти варто розробити й використовувати організаційно-економічний механізм, що дозволить кожній людині досягти задоволення всіма сторонами свого життя, перебуваючи як у своїй країні, так і за кордоном. Як одна зі складових такого механізму пропонується розробка критеріїв відповідності вимогам українського суспільства для мігрантів, а саме: умови перебування, знання мови, інвестиційна міграція, міграція окремих осіб (рис. 6).

Таким чином, можна стверджувати, що є позитивний зв'язок між міграцією та розвитком. Прослідковується пряма вигода від залучення іноземної робочої сили, завдяки міграції скорочуються масштаби бідності в країнах походження, завдяки переказам на батьківщину відбувається поживлення економіки шляхом використання капіталу та стимулювання попиту, підвищується освітньо-кваліфікаційний рівень мігрантів. Тобто міграція сьогодні — це суттєва складова сучасного життя кожної країни та регіонів світу. Але для використання всіх її переваг необхідно виважено підходити до даного питання, окреслити чіткі орієнтири міграційного процесу, врахувати всі наслідки перебування мігрантів у країні міграції.

ЛІТЕРАТУРА

1. А на нас // Бізнес. — 2011. — №16-18. — С. 22-24.
2. Зовнішні трудові міграції населення України / За ред. Е.М.Лібанової, О.В.Позняка. — К.: РВПС України, 2002. — 206 с.
3. Малиновська О. Міграційна політика України: стан і перспективи розвитку / Олена Малиновська. — К.: НІДС, 2010. — 32 с. — (Аналітична доповідь).
4. Міграційні процеси в Україні: сучасний стан і перспективи. / За ред. О.В.Позняка. — Умань: СПД Сочинський, 2007. — 276 с.
5. Офіційний сайт Євросоюзу [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://ec.europa.eu/>.
6. Миграция и демографический кризис в России. Под ред. Ж.А.Зайончковской, Е.В.Тюрюкановой. — М.: Фонд Новая Евразия, 2010. — 95с.
7. Сафронов С.В. Все о миграции в мире. К выходу в свет очередного доклада Международной организации по миграции [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.ng.ru/ideas/2011-01-19/5_migration.html.
8. Статистика Швеции. [Электронный ресурс]. — Режим доступу: <http://svspsb.net/sverige/statistika-shvecii.php>.

Стаття надійшла до редакції 28.06.2011